

DEZVOLTAREA UNEI VORBIRI RAFINATE ÎN ȘCOALĂ

10.5281/zenodo.3525164

Doctor habilitat în științe pedagogice, profesor universitar **Tatiana CALLO**
e-mail: crinalb55@gmail.com
Institutul de Științe ale Educației

THE DEVELOPMENT OF A REFINED SPEECH IN SCHOOL

Summary. The article addresses the problem of the student's speech culture from the negative attestation of speech point of view in schools. The pedagogical essentialisation of education of a cult speaker within a school, highlights the necessity of "arranging" in the student's perception of the identity elements, and not just as elements of a paradigm. However, this can be achieved by applying valid instruments in this respect, which will bring into agreement the student's verbal personality with the rules of language command, logical instruments, with cosubstantial significance of correct formulations (verbal study, verbal pendant, verbal volunteering etc.).

Keywords: speech refinement, language deontology, verbal correctness, linguistic behavior, verbal functionality, socio-linguistic prestige.

Rezumat: În articol se tratează problema culturii vorbirii elevilor din perspectiva atestării în școală a unei estetici negative a vorbirii. Esențializarea pedagogică a formării în școală a unui vorbitor cult pune în prim-plan necesitatea fixării în mintea elevului a unor elemente dotate cu identitate, nu doar ca elemente ale unei paradigme. Or, acest lucru poate fi obținut prin aplicarea unor instrumente valide care să pună în acord cultura limbajului elevului cu normele limbii, a unor instrumente logice, cu semnificație consubstanțială unor construcții corecte (studiul verbal, pendantul verbal, voluntariat verbal etc.).

Cuvinte-cheie: vorbire rafinată, deontologia limbajului, corectitudine verbală, comportament lingvistic, funcționalitate verbală, prestigiu sociolingvistic.

Deteriorarea calității limbii române. Din lecturile și din experiența acumulată în domeniul educației s-a modelat ideea că școala noastră, azi, dar și ieri, are și a avut față de elevi datoria de a-i ajuta să vorbească fluent, fără abateri de la regulile exprimării. Deși de fiecare dată a căutat să-și onoreze obligația, eforturile ei s-au soldat cu deziluzii. Deteriorarea calității vorbirii este fenomenul de referință negativă în școală, „mutilarea” limbii de către elevi denotă o lacună gravă în cunoașterea ei la nivel gramatical, ortografic, ortoepic, stilistic, dar și în cultura lingvistică.

Școala are nevoie, în acest sens, de un instrument normativ pentru o vorbire cultă, pe care să-l utilizeze în permanență. De multe ori constatăm că nu putem să ascultăm vorbirea elevilor fără ca amărăciunea să nu ne însoțească audierea. Elevii adaptează parametrii limbajului uzual pornind de la „plăcerea” tehnică a comunicării, ce surprinde prin „originalitate”, dar făcând abstracție de cele mai dese ori de normativitate. În acest context, în școală se dezvoltă o estetică negativă, care nu este expresia unei vorbiri corecte din „cartea” vorbirii recomandate, ci o vorbire tributară, disonantă. O bună parte din cadrele didactice trec cu

vederea aceste aspecte și neglijența costă scump, deoarece micile neatănții devin grave pe măsură ce vorbitorii absolvest instituțiile de învățământ, iar lipsa de cultură lingvistică afectează dezvoltarea lor profesională.

Prin urmare, unul dintre obiectivele fundamentale ale domeniului filologic în școală este revenirea la un limbaj îngrijit, cu formulări clare și corecte, adecvate circumstanțelor și exigențelor limbii literare, revenirea la o deontologie uzuală a limbajului care implică și o anumită *moralitate*. Școala, după cum afirmă Cr. Munteanu, trebuie să valorifice această relație strânsă între corectitudine (și cultură) lingvistică și moralitate, care este una firească și necesară [1, p. 121].

Corectitudinea lingvistică în unele abordări analitice. Un aspect important de corectitudine verbală este abordat de M. Avram [2, p. 192], care tratează, în baza unor exemple concrete, relația dintre corectitudinea de limbă și cea de gândire. După cum afirmă cercetătoarea, cele mai multe greșeli de exprimare sunt, în același timp, și greșeli de gândire, în speță de logică. Pentru evitarea unor asemenea greșeli sunt suficiente observațiile empirice, cunoștințele vorbitorului obișnuit, altele sunt necesare cunoștințe de

natură culturală. În ce privește corectitudinea lingvistică raportată la conținutul exprimat, trebuie să se aibă în vedere posibilitățile mai mari sau mai mici de care dispun limba și gândirea.

Chestiunea culturii vorbirii a fost abordată de specialiști într-un mod mai mult sau mai puțin tangențial în cadrul unor cercetări în care i s-au acordat felurite grade de atenție, de la prezentare și comentare la analize aplicate. Astfel, Al. Gafton, de exemplu, abordează problematica corectitudinii prin prisma influenței unui vorbitor de către altul, afirmând că vorbitorul, la un contact cu un alt vorbitor, observând diferențele dintre uzul său și cel al altui vorbitor, poate încerca să-și orienteze vorbirea după a celuilalt, de regulă, deținător al normei literare [3]. În contextul dat, trebuie să avem în vedere faptul că anume școala este mediul cel mai adecvat pentru această influență benefică. De aceea, alegerea corectă a mijloacelor de influență verbală a elevului în demersul formativ este o premisă esențială, fiind asimilată unei durate mai „lungi”. Pe de altă parte, în cazul elevilor, norma sociolingvistică poate fi asimilată și unei durate „scurte”, în funcție de tehnologia aplicată.

Cr. Munteanu este de părerea că atât exprimarea corectă (eventual, exprimarea îngrijită), cât și corectitudinea în sine sunt mai mult decât ceea ce par, trecând dincolo de cunoașterea unei limbi propriu-zise și apropiindu-se, într-o bună măsură, de deontologia limbajului din viziunea coșeriană [1, p. 120].

Examinarea fenomenului vorbirii culte este un prilej specific sub aspect educațional pentru a permite abordări în profunzime ale funcționalității verbale. Folosirea sintagmei *vorbitor cult* exprimă, în opinia noastră, esența pedagogică a fenomenului de formare în școală a unui vorbitor cult al limbii române și elucidarea „motorului” acestui proces. După cum susține Al. Gafton, cu toate că mijloacele și formele de expresie ale acțiunii vorbitorului sunt de natură lingvistică (adică ceea ce învață elevii în școală la orele de limba română), impulsurile, tiparele și motivațiile esențiale ale procesului sunt de natură socială, de relaționare umană (ceea ce mai puțin se învață în școală). Din punctul de vedere al vorbitorului, totul poate fi justificat, întrucât el acționează în virtutea unor impulsuri, adesea înmănunchate, folosind limba cu precădere în scopuri sociale, iar nu în sine și pentru sine [3, p. 7].

În școală elevul trebuie să fie format ca vorbitor ce se află în fața unei realități verbale în cadrul căreia el însuși trebuie să aleagă cuvântul respectiv în funcție de anumite criterii lingvistice și socio-culturale. Astfel, devine evidentă componenta socială a comportamentului lingvistic, efectul acestei schimbări fiind volitiv,

impulsul fiind tendința de a vorbi îngrijit sau conform normelor, iar destinația – *prestigiul sociolingvistic*, o altă treaptă socială etc. [3, p. 9].

Vorbitorul nu are conștiința acută a paradigmei, la fel cum o are lingvistul. De aceea elevul vorbitor, în școală, trebuie învățat să achiziționeze și să folosească limba prin intermediul unei multitudini de forme concrete, aflate în planul sintagmatic, asociate contextual. Aceste forme trebuie fixate, sistematizate în mintea elevului ca elemente dotate cu identitate, nu doar ca elemente ale paradigmei sau ale sistemului. Vorbitorul creditat ca instruit trebuie să posede o vorbire cultă, evoluția sa verbală reprezentând efectele acțiunii de formare, efecte determinate de factorul conștient al creșterii și transformării pozitive.

Nevoia de a vorbi cult. Evoluțiile se produc ca răspuns adaptat la nevoi imperioase. Iar prin caracterul lor, nevoile au viteze de dezvoltare superioare celor pe care le au instrumentele de rezolvare a acestora [3, p. 11]. Prin urmare, școlii îi revine sarcina să trezească și să mențină constantă *nevoia de a vorbi* îngrijit și să aplice astfel de instrumente care ar favoriza această menținere a nevoii, ca factori declanșatori ai mișcării evolutive. Având un caracter procesual, vorbirea este un rezultat al exercițiului, mai greu se conformează planurilor, dar mai ușor soluțiilor stringente de exprimare. Or, pentru a fi eficientă, formarea vorbitorului cult are nevoie de instrumente de evoluție adaptivă. După cum afirmă A. Philippide, limba este formată și funcționează totdeauna și niciodată. Și aceasta întrucât însăși *evoluția evoluează* [3, p. 11]. Deci, elevul trebuie ridicat deasupra „vorbei de obște”. El urmează să accepte norma în consecința unei necesități apărute prin schimbări de mentalitate în procesul educațional. Acest proces va opera cu un material concret și instrumente de acțiune conform principiilor normalității și asumării unor finalități valorice. Respectarea normei lingvistice de către elev nu trebuie să prezinte incompatibilități evidente în raport cu necesitățile sale. Rostul acestei armonizări este obținerea unui comportament lingvistic adecvat, care să denote identitate și eficiență în activitatea comunicativă a elevului.

În ceea ce privește comunicarea verbală, este cazul să acordăm atenție sporită precizărilor lui Al. Gafton că în comunicare contează eficiența, iar atâta timp cât ea se află la nivel optim, rafinarea instrumentelor și modalităților ei nu constituie decât o formă de risipă energetică [3, p. 15]. Aderăm la această opinie a cercetătorului doar dacă o raportăm la altă limbă decât cea maternă. În ceea ce privește limba maternă, în cazul dat limba română, aici nu putem vorbi doar de eficiența comunicării, ci și de respectarea normei lingvistice la nivelul unui vorbitor cult, care „atrage” și pe celălalt

să-și asume acest nivel. La contactul cu un vorbitor cult și cu actul lingvistic al acestuia, elevul să vrea să respecte norma și să o adopte ca necesară. Devierea de la norma lingvistică este greșeala cea mai gravă a oricărui vorbitor al limbii materne, chiar dacă această normă este evident ignorată de majoritatea vorbitorilor limbii respective.

Deci elevul trebuie pus în situația de a structura o vorbire coerentă, originală, cât mai nuanțată, mereu raportându-se la alt nivel, tinzând spre cel superior.

În contextul supus analizei, S. Dumistrăcel [4, p. 78] susține că „înscrierea printre cultivatorii limbii române prezintă riscuri deloc de neglijat, printre care acela de a te imagina ca un judecător al oricărei situații de comunicare, care intervine ca un salvator social. Prețuirea convențională a normei lingvistice și apărarea corectitudinii întru performanță a limbii române este sarcina directă a școlii, nu doar a profesorului de limba și literatura română. Aname școala urmează să-și asume rolul de semnalizator al inculturii vorbirii și să admonesteze orice încălcare a normelor. O ameliorare a nivelului vorbirii elevului poate fi obținută, așadar, printr-o operare competentă a diverselor tehnici formative, în măsură să dezvolte unitățile verbale necesare în acest scop.

Este simptomatic, din acest punct de vedere, pesimismul lui Mircea Cărtărescu care afirmă că „i-am chinuit eu însumi pe elevi cu pronumele relative, cu acordurile, cu virgulele, cu regulile ortografice. Acum mă-ntreb de ce. Lumea vorbește tot cum a învățat ea, alandala” [Apud 4]. Cu toate acestea, elevul trebuie încurajat să învețe o limbă corectă care să le asigure o vorbire cultă, intrinsecă ființei sale. După cum afirma și E. Coșeriu, „felul de a vorbi are importanță socială, culturală și politică foarte mare și a spune că nu are nicio importanță este arbitrar și libertinaj, nu liberalism. Somnul deontologiei limbajului conturează o adevărată barbarie” [Apud 4].

Cultivarea unei exprimări rafinate revine, permanent, în prim-planul obiectivelor formative ale școlii. Școala, după cum afirmă S. Marcus [5, p. 9], ratează cultura și le răpește elevilor plăcerea adevăratei învățări prin marginalizarea limbajului și a semnificațiilor. Prin complicitate cu familia, aceasta schilodește limbajul, acceptând o vorbire rudimentară, care se reduce, în multe cazuri, la expresii scurte, cuvinte izolate, sferturi de frază. Pe de altă parte, elevii se văd siliți să-și însușească un discurs care nu este al lor, ci al manualelor, pe care nu prea îl înțeleg și care adesea nu le produce satisfacție verbală. Vorbirea nu este a lor, nu reprezintă gândirea lor. Mîntea elevilor trebuie să nu piardă controlul asupra cuvintelor, ci să le păstreze proaspete, cu multiplele lor semnificații.

Prin urmare, devine o condiție *sine qua non* tentativa de a valorifica mai insistent în procesul educațional, la lecțiile de limbă și literatură română, tehnici cu impact verbal evident, aplicarea unor instrumente valide, care să pună în acord personalitatea verbală a elevului cu normele limbii. Elaborarea și utilizarea unor instrumente logice, cu semnificație consubstanțială unor construcții corecte ale expresiei verbale este o problemă referențială. Elevii, ca protagoniști ai exprimării verbale, urmează să fie puși în situații pseudo-reale, care stimulează vorbirea într-un context acceptabil întru totul, ca rezultat al unei decizii bine gândite.

Instrumente. În urma semnalării câtorva aspecte teoretice ale calității vorbirii prin raportare la care se pot configura instrumentele menționate mai sus, nominalizarea și descrierea acestora devine mai ușoară. Aceste instrumente, pe care le-am modelat în funcție de necesitățile școlii, trebuie să permită o relaționare mai adecvată între cele două entități, ca ipostaze esențiale ale discursului verbal, a căror contribuție intențională la exteriorizarea lumii prin vorbire devine înțeleasă. În felul acesta, consecința epistemologică de primă importanță pleacă de la premise psihopedagogice de relevanță.

Studiul verbal presupune simularea unor situații care pot să se producă în viața reală a elevilor, implicând personaje de vârsta lor, cu interesele și ocupațiile acestora. Ne-am oprit la această metodă, deoarece pornim de la ideea unei filosofii aplicative, ca un domeniu care vizează problemele cele mai provocatoare pentru elevi. În acest scop pot fi explorate cazurile din viața cotidiană. Centrarea pe situații de viață are avantajul de a familiariza elevii cu problemele complexe care apar dintr-o perspectivă etică. În contextul cazului verbal accentul se plasează și pe analiză, și pe sinteză, și pe integrarea datelor de nivel diferit cu scopul elaborării unei imagini totale.

Metoda studiului verbal este, prin urmare, o metodă care preia ideea *studiului de caz* și pe cea a *situației de vorbire instructivă* într-o formulă adaptată la necesitățile activității de vorbire. *Cazul verbal* presupune un *prilej*, o *ocazie*, o *situație*, o *împrejurare* care provoacă, permite sau ușurează realizarea unei acțiuni verbale sau un *moment favorabil vorbirii elevului*.

În contextul acestei metode, profesorul, în calitate de coordonator al cazului valorificat, are ca sarcină:

- să estimeze capacitățile verbale individuale ale elevului;
- să estimeze resursele verbale disponibile ale elevului;
- să negocieze cu elevul unele aspecte ale circumstanțelor descrise;

▪ să evalueze dinamica evoluției nevoilor individuale ale elevilor.

Un caz verbal trebuie să se concentreze asupra unui conflict real între anumite valori și să includă, într-o măsură sau alta, considerente de ordin practico-verbal. Reacția verbală reprezintă, astfel, totalitatea argumentelor care sprijină punctul de vedere al elevului vorbitor.

Cazul verbal presupune formularea unei situații (din lat. *situs* înseamnă *situat, plasat, așezat*) specifice din viață, la nivelul intereselor elevilor, care conține o anumită problemă și enunțarea circumstanțelor în care se află anumite persoane. Descrierea cazului este susținută de *stimulentul verbal* ce „îndeamnă” elevul să vorbească liber, conform opiniei personale, expunând unele posibilități de rezolvare a cazului.

Cazul trebuie să fie ales bine, să fie accesibil și să incite la reflecție, iar prezentarea lui să determine atitudini. Dirijarea activității verbale de către profesor și intervențiile lui sunt determinate de atitudinea față de datele cazului, de valoarea cunoștințelor elevilor, de tăria convingerilor cu care își expun punctul de vedere, de dorința de a soluționa cazul și de prestația profesorului.

Învățarea situațională valorifică, prin urmare, principiul constructivist al experienței directe, într-un context real. Din perspectiva educației, situația verbală oferă elevilor condițiile necesare vorbirii. Prin situație, elevul se mobilizează și își valorifică reprezentările verbale, formulează variate puncte de vedere și interpretări, aplică proceduri de înțelegere. Situația-caz cere construcția vorbirii adecvate, elevii sunt implicați să sesizeze datele situației, elementele acesteia pentru a formula exprimări valoroase sub toate aspectele.

Cazul verbal 1: În sala de sport câțiva elevi din clasa a VII-a fac exerciții sportive. Unul dintre ei cade din întâmplare de pe bară și începe să-l învinuiască pe un coleg, pretinzând că acesta l-ar fi împiedicat să sară. El folosește cuvinte licențioase, cuvinte de ocară, determinative foarte urâte. Colegul atacat verbal nu rămâne dator. În toată această gâlceavă intervine unul dintre cei mai tăcuți elevi care, prin vorba sa, îi uimește pe ceilalți și îi calmează pe cei cu gâlceava.

Ai la dispoziție 2-3 minute ca să formulezi discursul băiatului respectiv.

Cazul verbal 2: La pauza cea mare, trei elevi din clasa a VII-a stau la geam și fiecare dintre ei este concentrat la telefonul său mobil. Expresia fețelor este serioasă. La un moment dat, unul dintre ei se revoltă în gura mare că cineva „din telefon” nu are dreptate. Ceilalți ridică privirea și îl examinează cu multă atenție. Băiatul nu se oprește din revolta sa verbală. Atunci unul dintre colegi îl atinge ușor pe umăr și îi

vorbește destul de calm, spunându-i niște lucruri care îl lasă pe primul foarte mirat. Treptat, fața lui se înseminează. El înțelege un lucru important, la care nici nu s-a gândit.

Formulează spusele băiatului care a descărcat atmosfera. Fii cât mai convingător.

Cazul verbal 3: Două domnișoare din clasa a IX-a s-au înțeles să se ducă împreună la un concert de muzică ușoară. Ele nu sunt prietene, ci doar colege de clasă. La ora fixată, una dintre ele nu a venit la locul convenit. Prima a așteptat-o aproximativ 20 de minute. În sfârșit, a apărut și domnișoara așteptată. Ea și-a cerut scuze pentru întârziere, i-a dat colegei sale un buchet de flori și a spus că nu poate să o însoțească. Argumentarea colegei a lăsat-o pe prima domnișoară foarte impresionată. După discursul colegei, prima domnișoară a refuzat să mai meargă la concert.

Încearcă să reproduci cât mai argumentat și mai emotiv spusele celei de a doua domnișoare.

Pendantul verbal (Perechea simetrică). Această tehnică presupune discuția în perechi a doi elevi care abordează o temă oarecare, propusă de profesor (de exemplu, *arta muzicală, televiziunea noastră, subtitrarea filmelor, comercializarea neautorizată, încălțăminte comodă* etc.). Discuția trebuie să respecte normele limbii, elevilor li se cere să se exprime clar, fără greșeli, la temă, simulând diverse stări de spirit. Elevii din clasă ascultă discuția și notează deficiențele observate, care, ulterior, se examinează împreună și se alege varianta corectă din mai multe variante propuse de elevi. Obiectivul principal este trecerea testului de cultură verbală.

Fii vocea colegului tău! Elevii lucrează în perechi. Unul dintre ei formulează o sarcină verbală (o situație, un eveniment, o reacție la o acțiune, un comportament etc.), iar celălalt vorbește timp de 2-3 minute în această bază. Pentru economisirea timpului, elevii pot formula sarcina verbală acasă, în clasă făcând schimb de fișe. Fișele sunt adunate și împărțite elevilor aleatoriu. Elevii, la dorință, vorbesc pe rând și expun verbal rezultatele lor. Profesorul notează lacunele și evaluează performanțele. Criteriile de evaluare a discursurilor sunt aduse la cunoștința elevilor după prezentarea acestora. De exemplu, azi profesorul evaluează din perspectiva repetării lui „ă-ă-ă” la începutul enunțurilor, acordului atributului cu lexemul determinat, folosirii prepozițiilor, pleonasmelor, repetării conjuncțiilor etc.

Voluntariat verbal. Profesorul se adresează clasei cu apelul de a se oferi cinci elevi voluntari pentru o activitate de vorbire. Fiecare elev extrage câte patru fișe în care este descrisă o situație de vorbire (cu detaliile necesare: timp, locație, personaje, stare de spirit, limbaj etc.). Apoi fiecare elev prezintă discursul său verbal, iar

ceilalți încearcă să identifice anumite aspecte. De exemplu, stări: nervozitate, emoție, tristețe, exaltare, melancolie, furie, agitație etc. Miza activității: elevii să conștientizeze faptul că exprimarea verbală trebuie adaptată în funcție de locul și momentul în care se află, ca și rolul pe care îl îndeplinesc. Activitatea devine amuzantă prin doza de aleatoriu și combinațiile cel puțin neobișnuite ce apar în alegerea celor patru elemente. Se analizează cultura vorbirii fiecărui personaj. Într-un tabel se notează criteriile de evaluare și rezultatele.

Argumentul hotărâtor. Elevii lucrează în grup. Fiecare elev elaborează un discurs în conformitate cu un studiu verbal. Se prezintă pe rând fiecare discurs și se alege cea mai bună variantă în baza unor criterii din tabel. Apoi pe rând fiecare grup prezintă argumentele formulate. Se alege argumentul decisiv (cel mai bun) și se prezintă discursul respectiv.

Prin urmare, calitatea vorbirii elevilor în școală este un factor de reușită școlară, un rol determinant avându-l instrumentarul folosit în dezvoltarea vorbirii rafinate. Principalul indicator al acestor instrumente de lucru reprezintă studiul verbal care reproduce unele situații reale ce pot să se producă în viața elevilor.

Astfel, putem aprecia, în concluzii, că cele enunțate mai sus în raport cu instrumentarul de dezvoltare a vorbirii rafinate a elevilor sunt valide, la nivel de identificare, ținând seama de caracterul lor formativ în contextul actual al educației lingvistice, fiind, ca atare, rezultatul unei selecții nearbitrare.

BIBLIOGRAFIE

1. Munteanu Cr. Problema exprimării corecte și deontologia limbajului (cu un studiu de caz privind statutul cacofoniei în limba română. În: *Analele Universității „Dunărea de Jos” din Galați*. Fascicula XXIV, Anul V, nr. 2(8). Iași: Editura Institutul European, 2012, p. 120-134.
2. Avram Mioara. Corectitudine de limbă și corectitudine de gândire. În: *Limba Română*, 2003, nr. 6-10, p. 192-194.
3. Gafton A. Despre hipercorectitudine (I). Generalități. În: *Limba Română*, nr. 1, 2019.
4. Dumistrăcel S., Hreapcă D. Norma lingvistică: între politică și poliție lingvistică. În: *Limba Română*, 2018, nr. 3-4, p. 78-87.
5. Marcus S. Limba română și școala – la București și la Chișinău. În: *Univers Pedagogic*, 2015, nr. 4, p. 9-19.

Andrei Mudrea. *Baladă I, Baladă II*. 2015, t. a. p. 240 × 100 cm